

משילה עד ירושלים

יוחנן אהרוני

ערים מרכזיות בתקופת הכנענית והישראלית
(סרטוט: "כרטא" ירושלים)

מאוחרת יותר של כתבי המארות, והיא המקום הראשון הנזכר בקשר למסע צבאי מצרי, היחיד שעליו נשתמרה ידיעה מימי הממלכה התיכונה.³

אותה תמונה מצטיירת במקורות המצריים מימי הממלכה החדשה. "הר שכם" הנזכר בפפירוס אנאסטאסי א' מימי רעמסס השני אינו יכול להיות אלא שם כולל לחבל-ההר המרכזי, אותו איזור המכונה בתקופות מאוחרות יותר בשם הר אפרים והר שומרון.⁴ במכתבי אל-עמרנה שומעים אנו על לבאיה מארץ שכם⁵ ועל

המאמר ראה אור לראשונה בתוך: ל' אבירם (עורך), ירושלים לדורותיה, הכינוס הארצי הכ"ה לדיעת הארץ, ירושלים תשכ"ט, עמ' 85-95.

נוטים אנו לשכוח לעיתים שירושלים איננה בירתה הראשונה של ישראל. קדמו לה ערים ומרכזים אחרים, ודווקא בהשוואה אליהם ניטיב להבין את ייחודה של ירושלים ואת המקום המיוחד שהועידה לה ההיסטוריה.

א.

בראשונה עלינו לקבוע עובדת יסוד: ירושלים לא הייתה בירת הארץ בתקופה הכנענית. ערי-הממלכה הגדולות והחשובות התרכזו בעמקים, שם היו מרכזי היישוב וצומתי הדרכים, ותחומי ההר פיגרו. שטחה של ירושלים הכנענית לא עלה על 40-35 דונם, גם בחישוב מירבי, כלומר כמחצית השטח של הערים כלכיש ומגידו. ואף-על-פי שחשיבותה של עיר אינה נמדדת רק במספר הדונמים שהיא מקיפה, בכל זאת שטחה של עיר ומספר תושביה נובע ממעמדה.

אמנם נכון שירושלים נזכרת בין ערים הראשונות בתולדות הארץ הידועות לנו מן המקורות המצריים, הלא הם הקבוצה הקדומה של כתבי המארות.² מכאן ברור שכבר בתקופה זו תפסה ירושלים עמדה חשובה. יחד עם זאת עלינו לזכור כי בכתבי המארות אין הערים נזכרות לפי סדר עדיפות, אלא לפי גודל הצרות שגרמו לפרעוני הממלכה התיכונה. קו זה מאפיין את ירושלים בכל התקופות: השאיפה לעצמאות והתמרדות בשלטון הזר, שנסתיעה במיקומה באיזור ההר במקום חבוי וקשה לגישה.

אמנם באיזור הזה - בו בלבד - תפסה ירושלים עמדת- בכורה. על השלטון בהר המרכזי ושוליו התחרו בתקופה הכנענית שתי ערים: שכם וירושלים. שתי ערים אלה הן היחידות באיזור הזה שעליהן שומעים אנו כבר בכתבי המארות המצריים. שכם נזכרת יחד עם ירושלים בקבוצה

3. כתובת ח'ו-סבך מאמצע המאה הי"ט לפני סה"ג, ראה מזר, כנ"ל, עמוד 23; 23. ANET.

4. י' אהרוני, התנחלות שבטי ישראל בגליל העליון, ירושלים תשי"ז, עמ' 122.

5. אין להטיל ספק בעצם העובדה שלבאיה הוא מושלה של שכם,

1. לפי תכנית העיר בסיכום חפירתה של גב' ק' קניון, ראה K. M. Ken- yon PEQ, 1966, p. 77. מאחר שהחומה הקדומה נחשפה רק באיזור הגיחון, אין למעשה בטחון שהיא נמשכת לכל אורכה קרוב לקצהו התחתון של המדרון, לפי שחזורה של גב' קניון. אין זה מן הנמנע שרק הגישה למעין בוצרה על-ידי מגדל מיוחד.

2. ראה ב', מזר, ארץ-ישראל ג', תשי"ד, עמ' 23, 27.

בצפון. אולם יהא זה פשוט יותר לראות כמניע לברית זו את איבתם של עבדיחפה ומלכי ערי הצפון גם יחד כלפי יריבם המשותף לבאיה. הנה כי כן נפל לבאיה בסופו של דבר קרבן לתחבולותיהם של מלכי עכו ומגידו (א"ע 245). באחד ממכתביו אף מגדיר עבדיחפה את גבולות שלטונו: אויבים לו מסביב מארצות שארי עד גנתי-כרמיל (א"ע 288). שארי (שערי) הוא כנראה הר שעיר, המשמש במקרא כשם-נרדף לאדום⁸. היכן מקומה של גת-כרמל, הציון השני שבדברי עבדיחפה? מקובלת ההנחה שהכוונה לעיר בשרון הצפוני, בקרבת הר הכרמל, ויש המזהים אותה עם גת-פדלה (=ג'ת) שכבר הזכרנוה. האם תחומי השפעתו של עבדיחפה השתרעו עד לאיזור מרוחק זה, וכלום הטריטוריה של גזר שחצצה ביניהם לא מנעה את הדבר הזה?

ייתכן כמובן ששמו של הר הכרמל קודם לתקופה הישראלית, אף-על-פי שאין לנו עדות על כך⁹. יחד עם זה ברור שהמלה כרמל מופיעה בעברית המקראית גם במשמעות כללית של גן עצי-פרי (בדומה לכרם)¹⁰, וכרמל שביהודה מעידה שהשם לא נתייחד להר הכרמל בלבד¹¹. האם ישנן ראיות נוספות לזיהויה של גת שבה אנו דנים דווקא בסביבת הר הכרמל? זיהויה עם גת שבשרון משולל כל בסיס, שכן מקום זה אינו שוכן בקרבת הכרמל, וזיהויו עם גת-פדלה, שאף היא נזכרת כאמור במכתבי אל-עמרה, מוכח על-ידי רשימת שישק¹². יש המסתמכים על עדותו של הסופר הרומאי פליניוס, בן המאה הראשונה לספירה, המזכיר מקום בשם Getta מצפון להר הכרמל¹³. אולם מקומות בשם גת היו מרובים בכל התקופות (מכאן הצורך לייחד אותם בעזרת כינויי-לוואי, כגון גת-רמון, גת-החפר וכדומה), ואין בידינו שום עדות שבקרבת הר הכרמל התקיימה עיר-מלוכה בשם זה כבר בתקופה הכנענית.

גת-כרמל נזכרת בעוד מכתב אחד של עבדיחפה, ובו אנו שומעים גם את שם מושלה, תנו (א"ע 289), המוכר לנו ממכתב אחר כחותנו של מלכילו מלך גזר (א"ע 249)¹⁴. במכתב ההוא (א"ע 289) קוראים אנו כי אנשי גת נמצאים כחיל-מצב בבית-שאן, דבר המובא כרגיל כעדות

עבדיחפה מלך ירושלים כשני אויבים בנפש המתחרים על השלטון בהר המרכזי. אין שומעים על ערים אחרות באיזור זה, כגון גבעון, בית-אל או תפוח, שעל קיומן נודע לנו מן המקרא ומן המחקר הארכיאולוגי; משמע שהן סרו למרותן של שכם או ירושלים.

כאדוני ההר נתקיימו כמובן יחסי-גומלין בין מלכי שכם וירושלים ובין מלכי השפלה והעמקים, תוך התחרות על אזורים-הגבול. מלך ירושלים נמצא לרוב ביחסי ריב עם מלכי גזר, לכיש וגת, היא כנראה עירו של שורדתה⁶. אויבו הגדול של מלך שכם הוא בירידיה מלך מגידו (א"ע 244); ובאחת מפלישותיו לעמק אף הצליח לבאיה להחריב את שונם שלרגלי גבעת המורה (א"ע 250). כן חדר לבאיה לשולי השרון והצליח להשתלט לזמן-מה על אחת מערי-המפתח שעל דרך-הים בשרון המרכזי, והיא גת-פדלה, כיום ג'ת שמדרום לבקה אל-ע'רביה (א"ע 250).

אולם יהיה זה מוגזם לראות בסכסוכים אלה עדות להשתלטותם הממשית של מלכי שכם וירושלים על תחומים שמחוץ לאיזור ההר. מאבקו של מלך ירושלים עם ערי השפלה התנהל סביב קעילה ורובותה (הרבה המקראית? יהושע, טו, ס). מלך שכם לא הצליח להשתלט על מגידו, ומלכה של האחרונה ולא לבאיה הוא שחרש את אדמות שונם בפקודת השלטונות המצריים (א"ע 284a). גם כיבושה של גת-פדלה היה בן-חלוף, כפי שמשמעת מטענותיהם של בני לבאיה.

קשריהם של מלכי שכם וירושלים עם ערים רחוקות יותר בעמקים אינם מעידים דווקא על השפעתם המרחיקה לכת, אלא על בריתות המכוונות נגד יריבם המשותף שבאיזור ההר. ממכתבי מלך ירושלים אנו למדים שלבאיה תומך בדרך-כלל במלכי גזר, גת ולכיש בסכסוכיהם עם ירושלים. דבר זה אינו אומר שהיחסים בין המלכים האלה ובין לבאיה הם תמיד אידיאליים; במיוחד יפה כוחו של פקפוק כזה לגבי גזר השכנה לשכם (א"ע 254), וכנראה גם עם גת (א"ע 280) יש ללבאיה דין-ודברים. מאידך שומעים אנו על מקרה שבו התחברו עבדיחפה ושורדתה לפעולה משותפת (א"ע 290a). אולם מקרים אלה נראים כיוצאי-דופן. רוב מכתביו של מלך ירושלים קשורים בסכסוכים חריפים בין עבדיחפה לערי השפלה, כשלבאיה תומך באחרונות.

במכתב האחרון טוען גם שורדתה שמלכי עכו ואכשף שלחו חמישים מרכבות, כדי לסייע במלחמתם המשותפת נגד "ראש העפרו"⁷. ברית בין מלכים של אזורים כה מרוחקים נראית מוזרה, ויש הרוצים להסיק מכאן כי השפעתו של עבדיחפה הגיעה עד לתחומי עמק עכו

8. מקום בשם שעיר נזכר גם סיפור גדעון (שופטים ג, כו), וכן מצוי הר שעיר בתיאור גבול יהודה ממערב לירושלים (יהושע טו, י); אולם אלה הם כנראה ציונים מקומיים שעבדיחפה לא יצינים במכתבו לפרעה. שעיר-אדום מופיע גם במקורות המצריים מימי רעמסס השלישי, ראה ANET, p.262. מכאן כנראה היסוד של פסוקי המקרא המציינים את גבול יהודה בדרום כגבול שעיר (יהושע יא, יז; דברים א, מד).

9. מקור מצרי מן המאה ה"ג מכנה אותו כנראה בשם הר וטר, ראה אהרונ, כ"ל (הערה 4).

10. מראי-מקום ראה אצל L. Koehler & W. Baumgartner, Lexicon in Veteris Testamenti Libros, Leiden, 1958, p.455.

11. ביהודה ובראובן מצויה גם משפחה בשם כרמי.

12. ראה B. Mazar, VT, Suppl. 4, 1957, p. 62.

13. Plinius, Historia naturalis V, 17,74.

14. יכולים אנו לשער שאלה הם גישוים דיפלומטיים, דבר המסייע לשכנותן של גזר וגת-כרמל.

וצורת שלטונו אינה נוגעת לענייננו. על כך ראה ח' חביב, ידיעות כ"ז, תשכ"ג, עמ' 275-270.

6. ראה Y. Aharoni, The Land of the Bible, London, 1967, PP.161 f.

7. הדברים מוקשים במקצתם, אך עיקר המעשה ברור, וראה גם תרגומו של אולברייט, ANET p.487. "ראש העפרו" היא לפי קריאתו, והוא חושד שהכוונה למלכי שכם או גזר.

מסקנה זו עולה בקנה אחד עם כל הידוע לנו על תחום שלטונו של עבדיחפה מלך ירושלים. שלטונו משתרע על ההר הדרומי ומורדותיו, מגבול שעיר בדרום-מזרח ועד סביבות גת שבשפלה, עירם של שורדתה ותגו. כל המקורות מוכיחים שירושלים הכנענית הייתה בירת ההר הדרומי, לא פחות אך גם לא יותר מזה¹⁷.

ב.

בימי ההתנחלות השתנו לחלוטין הנתונים הדמוגרפיים. מרכז-הכובד היישובי עבר לאיזור ההר. ערי-האבות שבאיזור הזה הם המרכזים הכנעניים החשובים: שכם, בית-אל וחברון; ירושלים איננה ביניהם. היא הפכה לעיר יבוסית במסיבות הלוטות עדיין ערפלה¹⁸.

אדוני הארץ מתחלפים, אך הנתונים הגיאוגרפיים עושים את שלהם. את ההתחרות בין עבדיחפה ללביאה על תחומי ההר יורשות עתה יהודה וישראל. שכם הופכת לבירת שבטי הצפון, חברון - הראשונה בין בנות-בריתה של ירושלים הכנענית (יהושע י, ג) - לבירת שבטי הדרום. אלו הן שתי ערי-המקלט המקודשות שבהר המרכזי (שם, כ, ז). "תחת האלה אשר במקדש ה'" בשכם נכרתה הברית החגיגית בין הארץ, העם ואלוהיו בימי יהושע (שם כד, כו). בשכם ניסה לראשונה אבימלך בן גדעון להקים משטר מלוכה בישראל (שופטים ט). גם אחרי כשלונו, ולמרות החורבן הקשה שפקד את העיר, לא פקעה סמכותה. אל שכם בא רחבעם בן שלמה כדי לאשר את מלכותו גם על ישראל (מל"א יב, א), והיא הופכת לבירת ממלכת ישראל בימי ירבעם בן נבט (שם יב, כה). רק לאחר-מכן החלה ירדתה, משעברה בירת ישראל תחילה לתרצה ואחר-כך לשומרון.

על תפקידה המרכזי של חברון שומעים אנו רק בימי דויד. היא הופכת לבירתו אחרי מות שאול והמלכת דויד על יהודה (שמ"ב ב, א-ד), ו"בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים" (שם ה, ה), עד להעברת הבירה לירושלים. שלא היתה זו אפיזודה חולפת בתולדות העיר, אלא שאנשי חברון טיפחו את יעוד עירם כבירת יהודה, זאת למדים אנו מהשתלשלות המאורעות בפרוץ מרד אבשלום: אבשלום הולך לחברון כדי לשלם את נדרו אשר נדר לה' - משמע שהיה בה מקדש מרכזי לה' בדומה לשכם; ובחברון התמלך למלך לקול תרועת השופרות (שמ"ב טו, ז-י). קשה להאמין שיומרה זו באה לה לחברון רק הודות לתפקידה הקצר כבירת יהודה בראשית ימי דויד. דויד ניצל בראשית צעדיו את התחרות והניגודים שבין יהודה לישראל, כשהוא נתמך כנראה תמיכה מסויגת על-ידי הפלישתים, כדי להשתלט על הממלכה צעד אחר צעד.

להימצאה בצפון הארץ. סבורני כי קטע זה לא הובן כראוי, ואדרבה, תוכנו של המכתב מחייב אותנו לחפש את גת-כרמל בשפלה, בשכנות לירושלים.

בקטע הנדון כותב עבדיחפה¹⁵: "הנה מלכילו ותגו, זה המעשה אשר עשו: הם אשר כבשו את העיר רובותה. ואשר לירושלים - האם אינה שייכת למלך כמו עזה הנאמנה לו? ראה, ארץ גת-כרמל שייכת לתגו ואנשי גת נמצאים כחיל-מצב בבית-שאן - וכן יקרה לנו, אחרי שלבאיה וארץ שכם נתנו הכל לח' פרו. מלכילו כתב לתגו ולבניו: אכן בני ביתי אתם. תגו לאנשי קעילה את כל מבוקשם ונפר את בריתנו עם ירושלים..." עבדיחפה ממשיך וכותב שחיל-המצב המצרי נלקח מירושלים לעזה, והוא מתחנן לשלוח לפחות חמישים איש כחיל-מצב לשמירה על ארצו.

למרות קשיים לשוניים מסוימים אין ספק בכוונת הדברים. אין במכתב שום דבר המלמד על קרבתן הגיאוגרפית של בית-שאן וגת-כרמל. לא ממכתב זה בלבד יודעים אנו כי עזה ובית-שאן שימשו בתקופה זו כמרכזי השלטון המצרי בארץ כנען, ובהקשר זה הן נזכרות גם במכתבנו. תגו נמצא בגת-כרמל משום שחיל-המצב שחנה בעיר נלקח לבסיס המצרי בבית-שאן. כך, מאיים עבדיחפה, יקרה לירושלים, אחרי שחיל-המצב שלה נלקח לעזה. האם אין פירוש הדברים שתגו השתלט על גת כרמל שלא כחוק, לאחר שהמקום הופקר עם הרחקת חיל-המצב המצרי?

הנחה זו מתחזקת לאור מכתב אחר של עבדיחפה (א"ע 290). במכתב זה הוא מאשים את מלכילו ואת שורדתה כי שלחו חיילים מגזר, מגת ומקעילה וכבשו את ארץ העיר רובותה. מכתב זה מוכיח לדעתי, כי שורדתה הוא מלך גת, שכן אחרת כיצד שולחים מלכילו (מלך גזר!) ושורדתה חיילים מגזר ומגת? מה שמפתיע בקשר לענייננו הוא שעבדיחפה מאשים את שורדתה ותגו באותו מעשה, שאותו ביצעו בברית עם מלך גזר. ואולי נוכל לראות אף בפעולתו של תגו השלמת מזימתו של שורדתה. מלכילו ושורדתה יחד עם אנשי קעילה כבשו את ארץ העיר רובותה; מלכילו ותגו כבשו את העיר רובותה עצמה, ועתה הם חורשים מזימות נוספות נגד ירושלים בברית עם אנשי קעילה.

מבחינה גיאוגרפית זהה איפה תחום פעולתו של תגו לזה של שורדתה. יתר על כן: תגו ממשיך ומשלים את מעשי שורדתה. ראינו שתגו השתלט כנראה על עירו במסיבות מיוחדות. שם עירו גת (אנשי גת בבית-שאן!), המכונה גם גת-כרמל, וגת הוא שם עירו של שורדתה. האם נוכל להימלט מן המסקנה כי לפנינו אותה עיר, היא גת שבשפלה בין גזר לכיש, שהפכה במרוצת הימים לגת פלשתים?¹⁶

.250

17. הנחה זו עומדת בניגוד לדעתו של אלט, הממעיט את דמותה של ירושלים הכנענית ראה, A. Alt, Jerusalem Austieg, ZDMG, 79, 1925, pp. ff. (Kleine Schriften III, pp. 243 ff.)

18. ראה אנציקלופדיה מקראית ג, טורים 448-447.

15. התרגום לפי J.A. Knudtzon, Die El-Amarna Tafeln, Leipzig, 1964, pp. 873 ff; W.F. Albright, ANET, p. 489

16. כנראה תל א-צאפי, וראה לאחרונה אהרוני, כנ"ל (הערה 6), עמ'

שימשה שילה רק כמרכז לשבטי הצפון, הם שבטי ישראל במשמעותם המצומצמת. הדבר הזה בא לידי ביטוי בסיסמה המאוחרת יותר: "אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בן ישי" (שמ"ב כ, א, ועוד). דברים אלה אינם מכוונים רק לבית דויד, אלא הם שוללים בכלל את הזיקה בין יהודה לישראל. מלכי ישראל לא ראו את עצמם מעולם כיורשי דויד בשלטון על הממלכה המאוחדת, אלא על שבטי הצפון בלבד.

ג.

שילה נפלה ונחרבה בידי הפלשתים בעקבות מלחמת אבן-העזר²¹. הייתה זו פתיחה למאבק הגורלי והדרמטי שהביא להקמת המלוכה בישראל. כבירתה הראשונה של ממלכת ישראל נבחרה גבעת בנימין, שכונתה מעתה גבעת שאול²².

אופיה של גבעת שאול שונה לגמרי מאופיה של שילה: היא יושבת במקום נישא, נוח להגנה, וחולשת על מסילת-ההר המרכזית. אין היא נמצאת במרכז נחלת בנימין אלא קרוב לגבולו הדרומי של השבט. ומפליא מכל: גבעת שאול מרוחקת 5 ק"מ מירושלים. ומאליה עולה השאלה: מה היה תפקידה של ירושלים היבוסית באותה תקופה? כיצד נוסדה בירת ישראל בשכונת כה קרובה לעיר הנכרית? מעניין שירושלים אינה נזכרת כלל במשך כל ימי שאול. נראה שקרבתה של העיר הנכרית לא הפריעה לו כלל ועיקר, ודבר זה תואם את עקרונות מדיניותו: ארץ-ישראל לגביו עדיין היא תחום היישוב הישראלי במשמעותו האתנית (השווה שמ"א יג, ט); במידה שהיישוב הנכרי לא התנכל ליישוב הישראלי - לא ראה שאול כל צורך לפגוע בו.

למעשה אין ספק כי שלטונו של שאול הקיף את ישראל ויהודה כאחת, כפי שאנו רואים בעליל ממלחמותיו בדרום ומרדיפתו אחרי דויד. גם מבחינה זו שונה גבעת שאול משילה. גבעת שאול היא בירת ישראל הראשונה שהוכר ככזאת - לפחות לזמן מה - על-ידי שבטי הצפון ושבטי הדרום כאחד. אין זה בוודאי מקרה שהיא שכנה קרוב לגבול שבין שני גושי השבטים, וקרבתה של יבוס הנכרית לא מנעה את בחירתה כבירה. מכאן נובעת מסקנה היסטורית חשובה: אין להפריז יתר על המידה בחלקה של ירושלים כגורם ליצירת הניגוד בין יהודה לישראל. קיומה לא יצר חיץ גיאוגרפי בל-יעבור בין הדרום לצפון. מעמדה בא לידי ביטוי ברור בסיפור העממי על פילגש בגבעה, הסובב סביב גבעת בנימין: האיש הלוי הולך לדרכו באין מפריע מבית לחם יהודה לירכתי הר אפרים. "הם עם יבוס והיום רד מאד.

וכל עוד הקיף שלטונו רק את יהודה, טבעי הדבר שמלך בבירת יהודה הקדומה - חברון. שכס וחברון, ערי-האבות ומרכזי השבטים, הפכו עתה למקור הפירוד והתחרות בין יהודה לישראל.

לפיכך אין זו פליאה שאיחוד השבטים התגשם מסביב לערים אחרות, שלא עמדו במרכז התחרות השבטית. שילה, גבעת בנימין וירושלים ירשו את תפקידן המרכזי בזו אחר זו. מה זיכה כל אחת מהן למקומה הרם, ובמה הן נבדלות האחת מרעותה?

במיוחד לגבי שילה רב התמוה מן הידוע. הזמן והמסיבות של עלייתה לוטים ערפל. מסתבר שימי זוהרה באו לה אחרי חרבת שכס בידי אבימלך, אך אין בידינו שום ידיעות על כך. מקומה נידח במקצת בלב ההר. אין היא יושבת בנקודה החשובה מבחינה אסטרטגית, אלא בדומה לירושלים הרים סביב לה. אחרי חורבנה נדרש תיאור טופוגרפי מיוחד במינו לכדי להבהיר לקורא את מקומה הנסתר: "הנה חג לה' בשלו מימים ימימה, אשר מצפונה לבית-אל, מזרחה השמש למסלה העלה בית אל שכמה ומנגד ללבונה" (שופטים כא, יט). אין היא שוכנת ממש על מסילת-ההר המרכזית העולה לשכם מבית-אל וחברון, אלא ממזרח לה בלב לבה של נחלת אפרים, בכור שבטי בית יוסף. היה בה בית ה' והיתה בה משפחת-כהונה כבודה, ובה מתקשרות המסורות של גבולות נחלות השבטים (יהושע יח).

השאלה המכרעת היא האם הייתה שילה מרכז לכל השבטים או רק לשבטי הצפון. מצד אחד שומעים אנו שבמקדשה נמצאו חפצי-הפולחן המקודשים על כל השבטים מימי הנדודים במדבר, והם אוהל-מועד וארון-הברית. מצד אחר אין בידינו שום עדות של ממש לזיקתם של יהודה ושאר שבטי הדרום אל שילה. בכל המסורות ההיסטוריות מתקופת השופטים אין רמז לפעולה משותפת של שבטי הדרום עם שבטי הצפון¹⁹. הראיתי במקום אחר כי תיאור גבולות השבטים אינו כולל את יהודה ושאר שבטי הדרום²⁰. תיאור גיאוגרפי מפורט זה אפשר להבין רק לאור מציאות ריאלית שביחסי השבטים, שקבעו בבירת מקודשת את גבולות נחלותיהם. קשה איפוא להניח שברית זו, שמרכזה היה בשילה עד למלחמת אבן-העזר, הקיפה גם את שבטי הדרום. ערב תקופת המלוכה עדים אנו לקיומן של שתי חטיבות שבטיות מגובשות, יהודה וישראל. דויד השתמש בהתחרות שביניהן למטרותיו שלו, אך ברור שלא הוא יצר את הניגוד הזה, שהיה עד כה מושרש עד שגם משטר המלוכה לא הצליח לבטלו.

לא נוכל אפוא להימלט מן המסקנה, שלמעשה

21. כנ"ל, עמ' 237.

22. היום תל אל-פול, ראה אנציקלופדיה מקראית ב, טורים 416-412. ייתכן שגבעת שאול הוא שינוי מכוון של השם, שבא להראות על בעלותו הגמורה של בית-המלוכה על העיר, בדומה להסבת שמה של ציון לעיר דויד.

19. להוציא אולי את מעשה פילגש בגבעה, סיפור שרקעו ההיסטורי זמנו עדיין לא התברר.

20. אהרונ, ארץ-ישראל בתקופת המקרא, ירושלים תשכ"ג, עמ' 214 ואילך.

במקדשה את חפצי-הפולחן המקודשים שיוחסו לימים שלפני הכיבוש.

דויד לא הסתפק במלוכה המאחדת תחת שלטונה גושים נפרדים ושונים זה מזה. לשם כך ניסה להחיות את המסורת הקדומה המאחדת את השבטים, היא מסורת י"ב שבטי ישראל הקדומים. לתכלית הזאת לא היה מקום המתאים יותר לשמש כמרכז ברית-הקודש הישנה-חדשה מאשר ירושלים, היושבת בגבול יהודה וישראל ומחוץ לשתייהן גם יחד²⁶. רק מכאן יכולים אנו להבין כיצד הפכה ירושלים לגורם היסטורי עצמאי בצד יהודה וישראל, ויחד עם זאת התעלתה על שתייהן.

מפעלו המדיני של דויד נכשל. כבר בימי מרד אבשלום מזדקר שוב במלואו הניגוד בין יהודה לישראל, ולא יעבור זמן רב עד לפילוג המוחלט של הממלכה. חוזרים כאילו ימים כקדם, ושוב ירושלים בירת יהודה מתחרה בשכם בירת הר אפרים, ממש כבימי עבדיחיפה ולבאיה.

אולם התפיסה המחודשת של י"ב השבטים המאוחדים מקדמת דנא בברית עם אלוהי ישראל ממשיכה לחיות מסביב לירושלים ולבית-המקדש, והיא הופכת למניע היסטורי אדיר העומד במבחן הזמנים. אף כי בפועל ירושלים היא רק בירת יהודה, היא הפוכת למרכז המקודש של עם ישראל כולו. ירושלים אינה בירתה "הטבעית" של הארץ; היא בירתו ההיסטורית של עם ישראל, והתקדשותה בידי דויד היא תוצאה מאיחוד השבטים. דרכיה הנפתלות של ההיסטוריה גרמו לכך, שדווקא בעמדה מן הצד עד לימי דויד הוכשרה ירושלים לשמש כיורשתה של שילה ולמלא את יעודה.

ויאמר הנער אל אדוניו: לכה נא ונסורה אל עיר היבוס הזאת ונלין בה. ויאמר אליו אדוניו: לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה, ועברנו עד גבעה" (שופטים יט, יא-יב). קיומה של ירושלים היבוסית בקרבת הדרך אינו מונע את המעבר החופשי, וכעדות הנער לא היה זה חזיון יוצא-דופן שההלך הישראלי ילון בה. ירושלים ישבה מן הצד. אמנם, היא ישבה על קר-הגבול ולכן יכלה להפוך לסמל הגבול בין יהודה לישראל, אך אין זה חייג גיאוגרפי היכול להסביר את מסיבות הפירוד. אדרבה, אדישותו של שאול לגביה והמהירות שבה כובש דויד את ירושלים אחרי התמלכו גם על ישראל²³ מעידות כי השבטים השלימו עם קיומה, ואולי אף ראו בה טריטוריה חוצצת רצויה. בהתאם לכך עובר תיאור הגבול בין יהודה לבנימין ממש מדרום לעיר (יהושע טו, ה; יח, טז) ודוד מתייחס בכבוד לרכושו של מושל יבוס האחרון (שמ"ב כד, יח ואילך)²⁴.

מעמדה של ירושלים כצופה מן הצד הוא שהכשיר אותה לתפקידה הרם שבו נשאה מימי דויד ואילך. דויד אינו מרחיב את שלטונו על ממלכת עיר נוספת בדרך של "איחוד אישי" (Personal union) משולש של יהודה, ישראל וירושלים, שרק בית-המלוכה מאחד אותם²⁵. בירושלים מצא דויד בירה אידיאלית שאפשר היה לרוממה מעל ומעבר לניגודי השבטים. לכן אחד ממעשיו הראשונים אחרי כיבוש העיר הוא העלאת ארון-הברית ממקום גלותו בקרית יערים אל ירושלים (שמ"ב ו'; והשווה שמ"א ז, א-ב).

וכאן נשאלות כמה שאלות: מדוע הזניח שאול את הארון, חפץ פולחני מקודש זה (דה"א יג, ג), כפי שאף הטיל חשד בכוהני שילה (שמ"א כב, ואילך)? שמא ראה שאול את חוגי-הכהונה הוותיקים כמתחרים במלוכה צעירה, וחשש מפני התחזקותם? או אולי ראה שאול בשילה, מקדשה וכוהניה את הכוחות המפלגים שסימלו את ברית שבטי הצפון בלבד, והם לא נראו לו כמתאימים להיות נושאי האיחוד הלאומי השלם יותר?

אך אם כן הדבר, כיצד יכול היה דויד להפוך את ארון הברית לסמל המקובל על כל השבטים, שהעברתו לירושלים מקדשת את העיר בעיני העם כולו? התשובה לכך קשורה כנראה במשמעותו הכפולה של השם ישראל. מצד אחד השם ישראל ולא יהודה מציין את כלל השבטים ומעלה הד של תקופה קדומה, כשברית השבטים חודרת לארץ כנען. מצד אחר זהו שמה של הממלכה הצפונית בלבד, ואחרי חורבנה של זו דחקה יהודה את שמה של ישראל ממפת הארץ. אין זה אלא שברית-השבטים שהתרכזה סביב שילה ראתה את עצמה כיורשתה של הברית הישראלית הקדומה, ובתור שכזאת היא שמרה

23. על התאריך ראה אהרוני, כנ"ל (הערה 20), עמ' 245.

24. ראה אינציקלופדיה מקראית א, טורים 552-553.

25. כדעתו של א' אלט, ראה A. Alt, Die Staaatenbildung der Israel-iten in Palastina, Leipzig, 1930, pp. 54 ff. (=Kliene Schriften II, pp. 45 ff)

26. א' אייספלד (O. Eissfeldt, Silo und Jerusalem, VT, Suppl. Pp.) 138 ff. רואה בהעברת הארון בעיקר חיזוק היסוד הישראלי בעיר לעומת המסורת היבוסית המושרשת. נראה לי שהשקפה זו, כמוה כהשקפת אלט, מפריזה בהערכת כוחה של ירושלים היבוסית.

